

Handläggare
Ehn Anna

Datum
2019-05-27

Diarienummer
KTN-2019-0207

Kulturnämnden

Offentlig konst för Ulleråker, Hospitalsträdgården

Förslag till beslut

Kulturnämnden föreslås besluta

att ge konstnären Lies-Marie Hoffman uppdraget att utföra den konstnärliga gestaltningen för Hospitalsträdgården i Ulleråker, samt

att avsätta 2 500 tkr för den konstnärliga gestaltningen där konstnären Lies-Marie Hoffman erhåller 2 115 tkr för sitt uppdrag, vilket omfattar konstnärligt arvode och arbete, underkonsulter, material, resor, transport, försäkring, installation och oförutsedda utgifter. Resterande summa avses kringkostnader för montering och markarbeten.

Sammanfattning

Med det omfattande konstprogrammet för Ulleråker som grund planeras och genomförs en rad konstnärliga gestaltningar i Ulleråkerområdet. Byggandet av bostäder skjuts framåt och konsten har därigenom en viktig roll i att aktivera och aktualisera och sätta konstnärlig och kulturell prägel på området.

Lies-Marie Hoffman planerar att under 2019 och 2020 uppföra ett konstverk av avverkade och återvunna träd från Ulleråker. Nu föreligger hennes förslag till gestaltning som aktiverar platsen nedanför Hospitalet. Förslaget tar tydligt fasta på platsens historia och dess natur- miljö- och kulturvärden.

Ärendet

Bakgrund

För Ulleråker har ett omfattande konstprogram tagits fram. Det sammanhållande namnet på konstprogrammet är KUR – Konst Ulleråker med underrubriken Farvatten - droppa, forsa, stänk. Begreppet KUR relaterar till platsen, tar avstamp i områdets historia och pekar framåt. Underrubriken relaterar till dricksvattentäkten i området och Fyrisån. Målet med konstprogrammet är att ta ett helhetsperspektiv kring stadsutvecklingsområdet Ulleråker ur ett

konstnärligt gestaltningsperspektiv så att utvecklingen följer konstprogrammets övergripande vision och förhållningsätt. Konstprogrammet väljer tema och möjliga platser för konst utifrån stadsutvecklingsområdets ambitioner och övergripande vision. Den offentliga konsten som skapas i området ska enligt konstprogrammet utgå från och inspireras av platsens historia och omgivande natur, arkitekturen, mötesplatser, torg och intilliggande bebyggelse. Förstudierna blir en utveckling av och komplettering till konstprogrammet. Ulleråker har en rik historia som sträcker sig långt bakåt i tiden och som på många sätt fortfarande finns närvarande genom vägar, parker och landskap. Kronans makt i Uppsala har varit präglande för Ulleråkers utveckling. Ett exempel på det är den raka tillfartsvägen Dag Hammarskjölds väg som byggdes under 1600-talet på uppdrag av Drottning Kristina utifrån den nya stadsplanen. Vägen skapar tillsammans med Fyrisån stadens bärande stråk och berättar om stadens betydelse i historisk tid. Det finns ingen motsvarighet i hela Sverige. Kronparken har sitt ursprung från 1600- och 1700-talen när ett sammanhängande skogsområde anlades som kunglig jaktpark. På 1700-talet byggdes ett Kronobränneri i nordöstra delen av Ulleråker med närhet till ett källflöde nära Fyrisån som gav möjligheter till transporter. Kronobränneriet genererade under en tid betydande inkomster till staden och kronan. I Ulleråker finns också det öppna jordbrukslandskapet vid Ultuna och Kungsängen som representerar kronans markinnehav under medeltiden och den statsägda skogen längs Kron- och Ultunaåsen. Området är en del i upplevelsen av Uppsala stad med slott och kyrkan när man närmar sig staden. Under tidigt 1800-tal flyttar delar av stadens sjukhusverksamhet ut till Ulleråker som en önskan att skilja de kroppsligt sjuka lasarettspatienterna från de psykiskt sjuka hospitalspatienterna. Att hospitalsverksamheten lades utanför staden skapade möjligheter att driva hälsofrämjande verksamhet genom utevistelse och trädgårdsodling i enlighet med tidens vårdideal. Hospitalsverksamheten skulle sen prägla utvecklingen av Ulleråkerområdet genom att byggas ut i etapper. Nedanför åsen mot ån finns i dag byggnader som har tillhört Kronobränneriet i en parkmiljömark med ädellövträd i alléer och dungar.

Konstprojekten i Ulleråker projektleds av konstkonsulten Ann Magnusson, upphandlad för att skriva konstprogram, göra urval av konstnärer samt driva de konstnärliga gestaltningsprojekten. Förutom Lies-Marie Hoffmans uppdrag har Sara Vide Ericson utfört en förstudie tillsammans med Uppsala folkhögskola, visad på flera platser och dokumenterad i skrift och fotografi. Camille Norment har uppdrag att utföra förstudie och tillfälligt offentligt konstverk för Vattentornet i Lyrikparken, konstnärskollektivet HAKA driver workshops med invånare i Ulleråker och föreningen Asylen, dvs barn till anställda vid Ulleråker mentalsjukhus, Eija-Liisa Ahtila har ett skissuppdrag att presentera förslag för videoverk på allmän platsmark, Mattias Härenstam arbetar med Tallstråket. Då bostadsbyggandet och övrig projektering i Ulleråker skjuts framåt i tiden för att ge möjlighet att först färdigställa Rosendal blir konsten det som aktiverar Ulleråkerområdet och skapar attraktivitet och aktualitet på platsen. Konsten sätter Ulleråker i fokus och landskapsarkitekter som nu står i begrepp att utforma allmän platsmark och grönområden utgår från konstprogrammet i arbetet. Konsten har således en särskilt viktig roll i Ulleråker.

Hur konstverket svarar upp mot konstprogrammet

Konstnären Lies-Marie Hoffman har tagit tillvara på värdeord såsom platsens historiska karaktär, befintliga naturvärden, miljövärden och kulturvärden. Konstprogrammet lyfter också

ett helhetsperspektiv med människan i centrum vilket tas upp i Hoffmans gestaltning där människor kan vistas och röra sig genom fiktiva och verkliga rum.

Förslaget

Den konstnärliga gestaltningen är en träportal med två öppningar, fyra träbänkar och en kullerstensgrund lagd i två rektanglar som går något omlott. Tillsammans ger delarna flera rum, riktningar och passager. Möten och eftertanke är Hoffmans bärande idé. Portalens öppningar ramar in olika utsnitt av den kringliggande parken. Utgångspunkten är att dela återvinna resurser från Ulleråker som de fällda tallarna och lärkträden liksom stenarna i markbeläggningen. Dels Ulleråkers förflutna som på ett mentalt sätt finns med i gestaltningen. Tider överlappar varandra, minnen ligger i lager på lager, vi ser delar eller helhet. Att rent fysiskt röra sig genom portalerna gestaltas en rörelse i tid och rum, minne och verklig nutid. Olika perspektiv och tolkningar av det vi ser och upplever. För att skapa denna plats har konstnären arbetat fram tydliga former för platsens yta, portalen och bänkarna. Portalen står i centrum. Vid varje öppning av portalerna uppstår ett rum och en modul, en bänk står parallellt på vänstra sidan av öppningen. Modulen repeteras fyra gånger, två på varje sida om portalens öppningar. På så vis förenas de fyra rummen parallellt och formar platsens yta. Platsen ligger mellan den skuggiga ekallén och den ljusa fruktträdsdungen vilket förstärker portalens funktion som passage mellan olika rum. En smal stig av stenar lockar besökarna till platsen från eklänten strax intill.

Konstnären framställer själv allt arbete med stockarna och samarbetar i övrigt arbete med Hammarskogs snickeri. Skulpturerna ytbehandlas med ett helt genom miljövänligt kiselbaserat material som skyddar mot röta, brand och insektsangrepp. Gestaltningen beräknas stå klar sommaren 2020.

Särskilda förutsättningar

I konstprogrammet finns särskilt uttalat att omhänderta platsens historia och dess naturvärden. I detta uppdrag för Hospitalsträdgården har konstnären haft i uppdrag att ta tillvara de stora träd som i samband med omdaning av området fällts och av dessa skapa en konstnärlig gestaltning. Hoffman har använt ett stort antal träd av både tall och lärk. Platsen är vald för att den planeras i ett tidigt skede och kan vara en viktig del i att konstnärligt aktivera Ulleråker i väntan på att bostadsbyggandet kommer igång. Hoffmans är en av två konstnärer som arbetar med trä som material för att åstadkomma ett tillvaratagande och en omsorg om platsens historia och minne för framtiden. Den andra konstnären är Mattias Härenstam som arbetar med konstnärlig gestaltning i Tallstråket, ett uppdrag på delegation. Härenstams verk av avverkad tall heter Graalstänk och utgår från Gustaf Frödings diktsamling Gralstänk som handlar om alltings medvetenhet. Fröding vistades på Ulleråkers hospital under en tid.

Dialog med medborgare

I flera konstnärliga förstudier och genom följeskribenten Frida Sandström som är knuten till Ulleråkers konstprojekt, förs kontinuerlig dialog med människor i området på olika sätt. Intervjuer, konstnärligt undersökande och konstnärliga workshops genomförs av ett lyssnande och ett tillvaratagande av medborgarnas åsikter. Allt insamlat material kommer konstnärerna tillhanda för att, i de konstnärliga gestaltningarna såsom den föreliggande i detta

ärende, omsätts i konst. Medborgare har efterlyst bland annat mötesplatser och ett omhändertagande av platsen och träden.

Ekonomiska konsekvenser

Kulturnämnden har i detaljerad investeringsbudget 2018–2022 totalt avsatt 2 500 tkr i budget för konstnärlig gestaltning för Hospitalsträdgården. Utöver denna summa har konstnären för sitt skissupdrag erhållit ett skissarvode om 70 tkr.

Kostnaderna ryms inom kulturnämndens investeringsbudget för offentlig konst.

Kulturförvaltningen

Sten Bernhardsson
Direktör, chef för kulturförvaltningen

Bilagor:

- 1:1 Budget Lies-Marie Hoffman
- 1:2 Ulleråker skissförslag gestaltningen
- 1:3 Ulleråker skissförslag placeringen
- 1:4 Ulleråker skissförslag platsen ovanifrån
- 1:5 Konstprogram Ulleråker

Kulturförvaltningen

AvtalHandläggare:
Ehn Anna
Peter Lidé Tuva-Li
Wälivara Anna**Budgetkalkyl**

Budgetkalkylen arbetas fram i samråd med projektledare från avdelningen offentlig konst och ska lämnas in tillsammans med skissförslaget. Budgetkalkylen ska bygga på dagsaktuella offerter. Kostnaderna specificeras exklusive moms.

Konstnärsbudget	Kostnad	Bilagor offerter
Konstnärens ersättning, idé	100 000	
Konstnärens ersättning, utförande/arbete	340 000	
Arbetstimmar, 566 st á 600 kr per timme		
Kostnader för eventuella medarbetare, konsulter eller underleverantörer	224 800	Offert finns
Materialkostnad och framställning (inklusive ev. teknisk utrustning) skulpturalt träarbete, portal samt bänkar	428 972	Offert finns
Stenfundament bänkar samt skulptur	206 401	Offert finns
Markentreprenad, konstverksyta kullersten samt stig	405 000	Offert finns
Materialkostnad bänkar, metallinfästningar	90 000	
Erforderliga försäkringar fram till godkänd slutbesiktning	10 000	
Transportkostnader	457 000	
Resor och logi Flyg tor Köln-Sthlm 10 ggr á 4000 kr, boende 50 nätter á 1000 kr, hyrbil 9 dagar á 400 kr	93 600	
Oförutsedda utgifter c:a 5%	100 000	
Totalkostnad	2 115 000 kr	

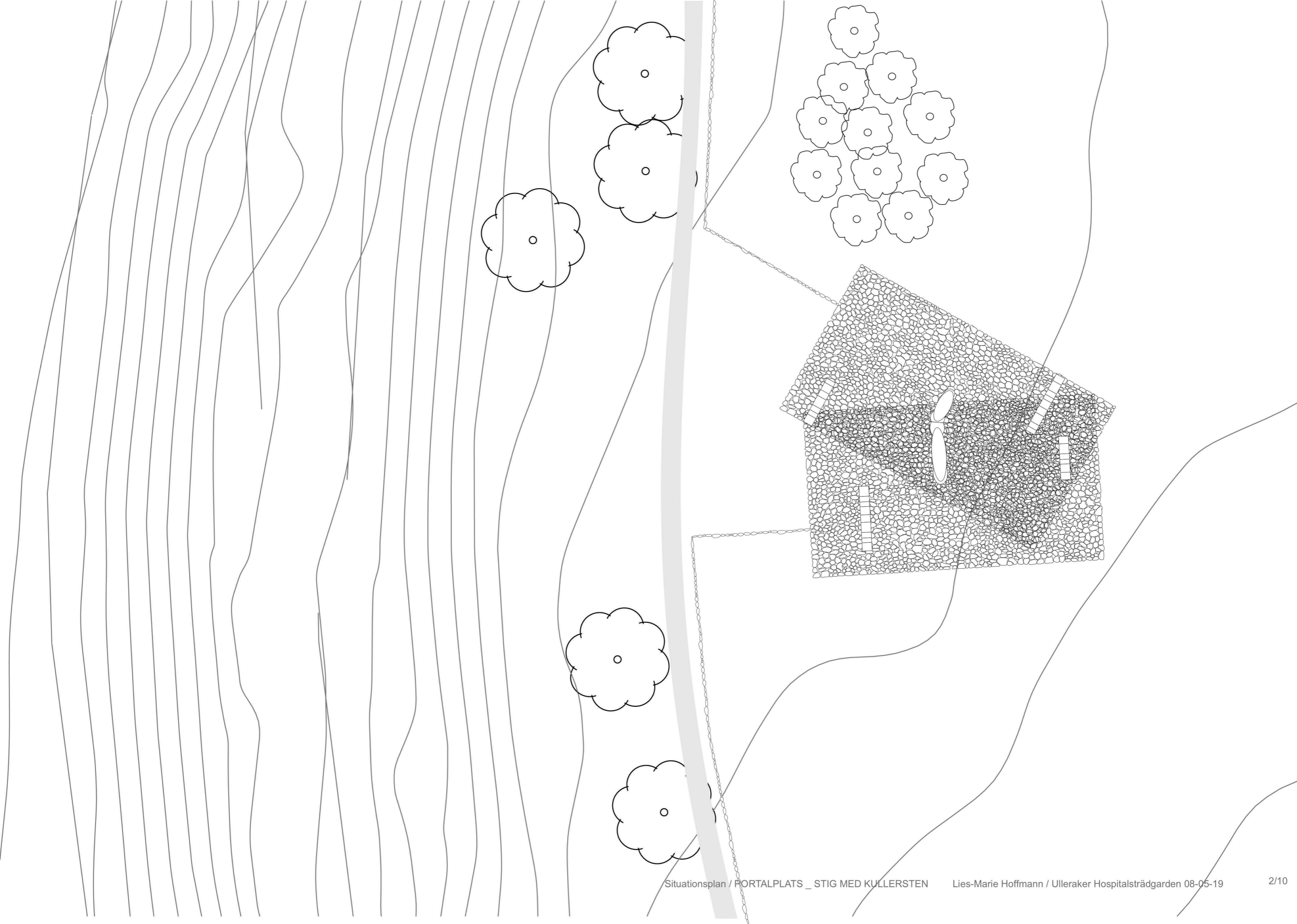
ULLERAKER HOSPITALSBYGGNAD

STIG MED KULLERSTEN

PORTALPLATS

STIG MED KULLERSTEN

Konstprogram Ulleråker

**Tema: Farvatten – droppa,
forsa, stänk**

Konstprogram Ulleråker

KUR – Konst Ulleråker

Tema: Farvatten – droppa, forsa, stänk

”Ulleråker kommer att bjuda på en oslagbar mix av stad och natur, med goda kommunikationer i en spännande blandning av modern arkitektur och historiska miljöer. Här skapas det förutsättningar för ett spännande och händelserikt stadsrum att passera och att vistas i. För mig är det önskvärt att konsten i Ulleråker tar tillvara området historiska värden, präglas av mångfald och bidrar till stadsdelens attraktivitet och hållbarhet.”

Erik Pelling
Kommunalråd Uppsala kommun

”Ulleråkers historia rymmer viktiga och brännande frågor för konsten att förhålla sig till inte minst kring hur vårt samhälle har sett på psykisk ohälsa och funktionshinder. Då var Ulleråker en plats där människor isolerades från det omgivande samhället, men också en miljö för bot och behandling. När området nu omformas är det lätt att kunskapen om dess kulturarv vittrar bort. Då hoppas jag att konsten ska kunna hjälpa oss alla, och inte minst de som ska bo och verka i det nya Ulleråker som växer fram, att reflektera kring platsens historia i alla dess nyanser.”

Peter Gustavsson
Ordförande kulturnämnden Uppsala kommun

”Stadsrummet ska vårdas och utvecklas med utgångspunkt i Ulleråkers berättelse och utifrån hållbar vattenmiljö och hållbara resval. Offentlig konst utifrån platsens historia och de människor som vistas där möjliggör att det förflutna sammanbinds med nutiden och framtiden. Därmed blir konsten ett viktigt verktyg för att stärka områdets identitet och bidrar med värden genom att skapa sammanhang och anknytning till platsen för de människor som bor och verkar i, eller besöker Ulleråker.”

Kristina Mårtensson
Projektchef Ulleråkerprojektet Uppsala kommun

”Vi vet att miljöns utformning påverkar oss i djup och bred bemärkelse. Konsten i den gemensamma miljön ger oss möjlighet att reflektera över oss själva och omvärlden och relatera till det vi har gemensamt och som håller oss samman. Konsten i

Ulleråker ska med fördel utgå från och skapa nyfikenhet kring platsens historia, den nya stadsdelen som växer fram och i vid bemärkelse inspirera de som bor och vistas där att utforska tiden vi lever i och de komplexa sammanhang vi befinner oss i.”

Ann Magnusson
Konstkonsult och projektledare AM Public

”Det är bra om områdets historia kan speglas i konsten. I bästa fall kan konsten få människor att reflektera över sin omgivning. Det skulle vara intressant och värdefullt om konstnärerna kan försöka spegla patienterna och den historia de har haft. Det finns flera aspekter av historien. Ser man till psykiatriens historia så finns det många som har starka uppfattningar både i positiv och i negativ bemärkelse. Det gäller att se till båda perspektiven.”

Urban Josefsson
Museichef Medicinhistoriska museet

Innehållsförteckning

Förord	4
Kort sammanfattning av konstprogrammet	6
Konstprogrammets förutsättningar	9
Konst i det offentliga rummet	10
Konstens bärande betydelse i samhället	11
Konstens förmåga att placera människan i centrum	12
Vad kan konst vara idag?	12
Ulleråker	14
Stadsbyggnadsprojektet	14
Nya ulleråker	16
Historik ulleråker	19
Behovsprogram för konstnärlig gestaltning i ulleråker	21
Kur-konst ulleråker tema: farvatten - droppa, forsa, stänk	22
Förstudier inför kommande konstnärliga gestaltningsuppdrag	26
Förstudie 1 – performance, workshop, måleri & dialogarbete i samarbete med uppsala folkhögskola	27
Förstudie 2 – ljudkonst & konstnärlig installation vattentornet ulleråker	27
Förstudie 3 - film/dokumentation stadsutvecklingsprojektet ulleråker	28
Förstudie 4 – att kommentera och gestalta kärnfrågor inom stadsutvecklingsprojektet ulleråker	29
Övriga aktiviteter i anslutning till förstudierna två följeskribenter -	
Stadsutvecklingsprojektet ulleråker	30
Värdskap i ulleråker inom ramarna för konstprogrammet kur	30
Fem platser som förordas för uppdrag konst på tema farvatten	31
Fem utvalda platser är i fokus i konstprogrammet och förordas för uppdrag. Valet av platser kan komma att omformuleras och utvecklas:	31
Vattentornet	31
Torgytor och torgbildningar	32
Någon del av tallstråket	32
Begravningsplatsen	33
Årummet	34
Konstnärliga gestaltningsuppdrag på tema farvatten	35
Uppdrag 1 – sirener/sjöjungfrur	36
Uppdrag 2 – atlantis	36
Uppdrag 3 – ran	36
Uppdrag 4 – nornorna	36
Uppdrag 5 – bäckhästen	36
Medel för offentlig konst	36
Förslag till en gemensam konststatsning byggherrar	36
Konst på kvartersmark	37
Arbetsprocess	38
Arbetsprocess för offentlig gestaltning på allmän mark	38
Initiativ och skissuppdrag	39
Urvalsprocess	39
Gestaltningsuppdrag	40
Dialog med medborgare	40
Tillfällig offentlig konst	41
Förvaltning och underhållsansvar	41
Att kommunicera och aktivera konsten i ulleråker	41
Tidplan	42
Bilaga 1 – historik gamla hospitalet - intervju med urban josefsson, museichef på medicinhistoriska museet uppsala	42
Intervju medicinhistoriska museet uppsala	42

Förord

Ulleråker ligger strax söder om Uppsalas stadskärna och är ett av landets största stadsutvecklingsprojekt. Här planeras en tät och klimatsmart stadsdel med 7 000 nya bostäder och service. Programområdet kommer att byggas ut successivt under 10–15 år.

Ulleråker är en stadsdel för hela livet. En plats med både stadens liv och naturens lugn. Mellan två universitet möts människor för att skapa morgondagens idéer. Här är ett hållbart liv enkelt, cykeln och kollektivtrafiken är förstahandsvalet. Ulleråker är en modern stadsdel på historisk mark.

Uppsala kommuns vision

Arbetet med det här konstprogrammet har startat tidigt i stadsutvecklingsprojektet Ulleråker, därför har det varit en intressant utmaning att ta ett helhetsgrepp om konstgestaltningen. I relation till planprocessen och i dialog med representanter från Uppsala kommun och andra involverade har en konstnärlig vision om Ulleråker formulerats för hela stadsdelen med ett tydligt konstnärligt programinnehåll. Projektet är omfattande, både vad gäller tid och geografisk utbredning, och ställer krav på en kontinuerlig återkoppling mellan byggprojektet och konstprojektets framväxt för att säkra en väl genomförd process.

Det sammanhållande namnet på konstprogrammet är KUR – Konst Ulleråker. Begreppet relaterar till platsen och tar avstamp i områdets historia. Synonymer till KUR är exempelvis läkemetod, terapi, uppvaktning, hyllning, uppmärksamhet, skjul, kiosk, hytt och regntak. I den sumeriska mytologin bär ordet även betydelsen berg, främmande land, undervärlden och den första draken. På samma gång som begreppet KUR är öppet för tolkning har det förmågan att särskilja Ulleråker från andra pågående stadsutvecklingsprojekt i Sverige och bidra med unika värden till platsen.

Undertemat för konstprogrammet är Farvatten - droppa, forsa, stänk. Temat utgår från att stadsdelen Ulleråker är uppbyggd på Uppsalas dricksvattentäkt. Det ger såklart speciella förutsättningar för hur byggnader, gårdar och infrastrukturen i området får projekteras, byggas och förvaltas. Dessutom har Fyrisån sin historia här i området som transportled och rekreativt område. Vatten berör oss alla fysiskt, mentalt, sinnligt och inte minst ekologiskt och globalt. Civilisationen kräver friskt vatten. Vatten som element och metafor har dessutom inspirerat konstnärer och andra genom hela mänsklighetens historia. Det är ett tema och ett ämne som kan ge infallsvinklar på flera nivåer under hela konstprogrammets framväxt på ett symboliskt, gestaltningsmässigt och pedagogiskt sätt.

Min erfarenhet är att konsten och de konstnärliga

metoderna är av stor vikt i utvecklingen av våra stadsmiljöer i ett hållbart samhälle. Konsten berikar alla människors vardag och kan ge kreativa infallsvinklar på bland annat sociala, ekonomiska och ekologiska frågor. Konsten berör oss på ett personligt plan men kan också få oss att relatera till och reflektera över det samhälle vi lever i. En satsning på konsten i Ulleråker visar ur flera infallsvinklar på kommunens ambitionsnivå med den nya stadsdelen och stärker Uppsalas position som en vital kulturkommun, både ekonomiskt, politiskt och socialt.

“Never before has what we call art been so important to western societies: more art museums are being built than ever before, art exhibitions attract a mass audience, the art world has not only expanded globally but also socially-up to the point where a London journalist calls art “the social lubricant of our great city”(1) – and probably no other profession has received such a dramatic boost in status as the artist, who perfectly embodies today’s prevailing idea of a creative, self-determined subjectivity. Even though from this empirical perspective it is evident that art has a substantial impact, it is much less clear how this impact actually functions.” (How to do things with art, Dorothea von Hantelmann, documents, by JRP/Ringier & Les Presses Du Réel, s. 8-9, 2010)

Ann Magnusson
Konstkonsult & Projektledare AM Public

Kort sammanfattning av konstprogrammet

Det sammanhållande namnet på konstprogrammet är KUR – Konst Ulleråker med underrubriken Farvatten - droppa, forsa, stänk. Begreppet KUR relaterar till platsen, tar avstamp i områdets historia och pekar framåt. Underrubriken relaterar till dricksvattentäkten i området och Fyrisån. Målet med konstprogrammet är att ta ett helhetsperspektiv kring stadsutvecklingsområdet Ulleråker ur ett konstnärligt gestaltningsperspektiv så att utvecklingen följer konstprogrammets övergripande vision och förhållningsätt.

Konstprogrammet väljer tema och möjliga platser för konst utifrån stadsutvecklingsområdets ambitioner och övergripande vision. Den offentliga konsten som skapas i området ska utgå från och bland annat inspireras av platsens historia och omgivande natur, arkitekturen, mötesplatser, torg och intilliggande bebyggelse.

Arbetet med konstprogrammet genomförs parallellt med flera förstudier. Förstudierna blir en utveckling av och komplettering till konstprogrammet. I nästa etapp genomför kommunen konstnärliga gestaltningsuppdrag. Inom ramarna för konstprogrammet finns det utrymme att bjuda in konstnärer

som arbetar med olika typer av samtida konstnärliga uttryck. Valet av konstnärer, process och genomförande följer Uppsala kommuns riktlinjer för offentlig konst. Arbetet med konstprogrammet har utvecklats efter möten, intervjuer och samtal med representanter från Uppsala kommun under våren och hösten 2017.

Förstudier

Inom ramarna för konstprogrammet KUR – Konst Ulleråker bjuder Uppsala kommun in ett antal konstnärer för att göra förstudier om hur konsten kan ta plats i Ulleråker. Förstudierna utgår från konstprogrammets inriktning, rån temat Farvatten och från historiken och visionen om Ulleråker.

Under 2018 arbetar kulturnämnden med ett pilot projekt för att göra ateljéer tillgängliga och skapa en mötesplats och ett kreativt kluster för yrkesgrupper inom sektorn för kulturella och kreativa näringar i det så kallade Hospitalet. Ateljéerna består av femton mindre arbetsrum och ett större gemensamt projektrum med kök. Dessa arbetslokaler kan även vara en resurs för de projekt som ryms inom konstprogrammet.

Dessutom startar ett samarbete med en konstnärsgrupp kring Ett värdskap i Ulleråker. Arbetsnamnet är Att hålla KUR.

De platser i Ulleråker som står i huvudfokus för kommande konstnärliga uppdrag är Vattentornet, torgytor och torgbildningar, någon del av tallstråket, begravningsplatsen och årummet.

Konstprogrammet

Utbyggnaden av Ulleråker pågår under en period på 10 till 15 år. Utbyggnaden av etapp 1 planeras att pågå fram till 2025. Övriga etapper kommer byggas så att den sista kommunala marken kan säljas år 2030. Konstprogrammet är därför ett levande dokument och kommer att revideras och kompletteras efter hand.

Konstprogrammet för Ulleråker lägger grunden för kommunens arbete med konsten i området och är framförallt ett planeringsstöd och styrdokument för beställaren och alla andra som är involverade i konststatsningen. Konstprogrammets förutsättningar påverkas av riktlinjer, politiska visioner och projektets vision. Det skapar både möjligheter och begränsningar. Alla dokument förhåller sig till det övergripande projektets organisatoriska, ekonomiska och juridiska förutsättningar, liksom till platsens historia och gällande planförutsättningar samt den offentliga konst som eventuellt redan finns i området.

I konstprogrammet presenteras också sammanhang, situationer, avgränsningar och organisationen för

arbetet med konsten. Här beskrivs var och hur man kan gå in med konstnärlig gestaltning i den offentliga miljön. Hur utförligt och detaljerat programmet är, beror bland annat på i vilket skede konsten har kommit in i processen, den fysiska och sociala platsen och Ulleråkers storlek. Syftet med programmet är att förtydliga vilka platser som är viktiga för konsten och formulera ett tema för de konstnärliga gestaltningsuppdragen.

Konstprogrammet för Ulleråker förhåller sig till Uppsala kommuns planprogram och kvalitetsprogrammet som håller på att arbetas fram. Arbetet med konstprogrammet har utvecklats efter möten, intervjuer och samtal med representanter från Uppsala kommun under våren och hösten 2017. Uppsala kommuns önskemål har varit att konstprogrammet ska analysera och beskriva konstens roll i Ulleråker i en sammansatt och framåtblickande betydelse.

Konstprogrammet är sammanfattningsvis en utredning av konstens förutsättningar och möjligheter i området. I konstprogrammet formuleras en övergripande vision för den konstnärliga gestaltningen. Uppsala kommuns förhoppning är att konstprogrammet och konststatsningen ska vara en samhällsnyttig investering på flera plan. Konsten kan skapa dynamik i stadsbilden, tillföra oväntade inslag i vardagen, utmana våra sinnen och bidra till ökad ömsesidighet mellan människor. Den kan bidra till att människor känner större omsorg om sin miljö och vill bo, leva och arbeta i stadsdelen. Konststatsningen kan stärka Ulleråker som plats och skapa möjligheter för nya nätverk och kreativa samverkansformer mellan kommunen, det lokala, nationella och internationella konstlivet, akademi och universitet, museum, vänorter och näringslivet.

Konstprogrammets förutsättningar

Konstprogrammet ska inte beskriva i detalj hur inbjudna konstnärer i projektet ska tolka det övergripande temat, vilka specifika material de ska arbeta i, eller definiera utförande och skala för verken. Men konstnärerna ska på olika vis relatera till konstprogrammets tema och projektets och platsens visioner och förutsättningar. Konstnärerna ska dessutom hantera frågor kring hållbarhet och konstverkens livslängd ur olika infallsvinklar, gestaltningsmässigt, tekniskt och säkerhetsmässigt. På så sätt sätter konstprogrammet ramarna för alla konstprojekt utan att styra enskilda konstprojekt.[ST1] Några grundläggande frågeställningar för en väl genomförd konstprocess:

- Storlek och fördelning av konstbudget, genomförandeprocessen och styrningen av hela arbetet med att ta fram konsten.

- Hur de konstnärliga gestaltningsprocesserna kommer in i det allmänna gestaltningsarbetet och hur de står i relation till konstprogrammets intentioner.
- Samverkan mellan byggprojektet och arbetet med konstprogrammet.
- Att konstnärerna involveras i gestaltningsprocesserna och i pågående samarbeten och aktiviteter.
- Ett dynamiskt och intressant urval av konstnärer som tillsammans kan skapa ett sammansatt konstprogram. Det är ett omfattande arbete att utse och tillfråga de konstnärer med de förutsättningar som efterfrågas eftersom de ska ha möjlighet att ta uppdraget vid rätt tidpunkt i processen. En viktig fråga blir hur engagemanget säkras för involverade konstnärer och andra aktörer under den långa byggtid när Ulleråker växer fram.
- Kommunikationen och konstsatserna integreras i det övriga kommunikationsarbetet kring Ulleråker.

Konst i det offentliga rummet

Den offentliga konsten förutsätter att alla har tillgång till ett öppet demokratiskt offentligt rum. Begreppet offentligt rum definieras juridiskt som en fysiskt avgränsad plats som människor har tillgång till och som ägs av det allmänna. När Uppsala kommun satsar på offentlig konst grundar det sig i politiska beslut som understryker vikten av ett gemensamt offentligt rum som medborgarna har tillgång till.

Offentlig konst i världen

I Sverige finns fortfarande relativt goda möjligheter att påverka utformningen av den gemensamma miljön, genom konst, arkitektur och design. Men det är ingen självklarhet om vi ser oss om i världen. Konsten har historiskt använts för att framhäva rådande värderingar eller för att gestalta makt. Det är fortfarande i dag på många håll tydligt att konst och arkitektur uttrycker ideologiskt och politiskt influerade ställningstaganden som speglar synen på människan.

Nya tekniker

Konstnärer arbetar i dag med helt nya tekniker, uttryck och material än för några årtionden sedan, till exempel digitala medier, ljus, video och ljud. Det är ett utforskande arbete som ställer krav på ökad kunskap kring hållbarhet och livslängd för konstverket. Det krävs skötselbeskrivningar,

avtal och pengar för att ta hand om och förvalta konsten. I dag är det vanligt med integrerade verk som skapas genom samarbeten mellan konstnärer, arkitekter och landskapsarkitekter. Det är dessutom allt vanligare med tillfälliga konstverk och installationer. För att uppnå en bra helhet med starka enskilda konstprojekt i Ulleråker krävs goda förutsättningar för samarbeten mellan olika aktörer och professionellt genomförda konstprocesser.

Konst för alla i det nya Ulleråker

I det här konstprogrammet innebär begreppet konst den konst som skapas med offentliga eller privata pengar på allmän plats. I den nya stadsdelen Ulleråker kommer människor med olika behov av stimulans, gemenskap, enskildhet och med olika erfarenheter, tillhörighet, kön, åldrar, inkomstnivåer och bakgrund att bo. Det är viktigt att arbeta fram konst av olika slag som kan intressera och beröra många och olika grupper och individer. Det innebär inte att all konst kan passa eller behöva uppskattas av alla.

Konstens bärande betydelse i samhället

”Kulturens betydelse ligger i att den är systemövergripande, det vill säga den genomsyrar hela det sociala och ekonomiska livet i städer och regioner. Kulturen är inte bara en specifik bransch och sektor för sig, utan påverkar i grunden andra branscher och andra system. Kulturen utgör substansen i den plattform som möjliggör förändring och en effektiv, innovationsbaserad kommunikation. Kulturen är både katalysator och motor för lokala utvecklingsprocesser. Den både sätter igång och driver samhällsutvecklingen”.¹

Stadens centrum utgör ofta en naturliga arena för möten, rekreation, handel och nöje för boende och besökande och bör utformas med omsorg. Här samspelar parker, torg och gator med stadens offentliga och kommersiella byggnader. Utöver den byggda miljön bidrar ett livligt gatuliv, utomhusaktiviteter, kaféer och restauranger, musik och konst till en aktiv, spännande och levande stad. Arkitektur- och stadsplaneringskritikern Jane Jacobs har beskrivit staden som ett eget ekosystem där olika kvaliteter och värden samverkar.

Jane Jacobs lyfter dessa värden:

- Funktionsvärden: stadens organisatoriska och materiella kännetecken som gör att livet fungerar på ett effektivt, hållbart och praktiskt sätt.
- Gestaltningsvärden: stadens byggda och naturliga miljö som skapar platsens själ och identitet och gör den spännande, vacker och personlig.

- Kulturvärden: staden i antropologisk mening, det mänskliga livet i staden, dess känsla, möten, människor, livsstilar och händelser.²

Det är vanligt att städer har väl utvecklade planeringssystem för en stads funktionsvärden. För arbetet med städernas gestaltning och folkliv finns däremot inte samma utvecklade systematik. Enligt Jane Jacobs är det viktigt att konst och kultursektorn involveras i ett tidigt skede av en stads planeringsprocesser. Hon understryker att ovanstående värden bör förstås som en helhet. Att tala om en hållbar utveckling i ett samhälle innebär att de ekologiska, sociala, ekonomiska och kulturella värdena samspelar och förstärker varandra.³

Konstens förmåga att placera människan i centrum Konst och kultur har en bärande betydelse i samhällsbyggandet när den kan placera människan i centrum och påverka betraktaren emotionellt, rumsligt, fysiskt, sinnligt och intellektuellt. Konsten har kapacitet att tala till det personliga och allmänmänskliga i oss och skapa rum för förståelse och acceptans för andra människor. Den ger oss alternativ att förnimma och gestalta världen och uttrycka känslor som inte alltid kan formuleras i ord. Konsten är betydelsefull för vår självkänsla och identitetsbildning och därmed även för människan som kulturvarelse.

Vad kan konst vara i dag?

Konstnärer arbetar i dag på många olika sätt med så kallad traditionella uttryck som skulptur och måleri men också i många andra skilda medier som ljus, ljud, fotografi, installationer och video. Konsten kan bidra till att försköna en plats men också i vidare mening bidra till att skapa innehåll och sammanhang. Konsten kan vara platsspecifik och utgå från och på olika sätt relatera till det sammanhang som den har placerats i. Den kan placeras solitärt eller integreras i arkitekturen och miljön på olika sätt, vara tillfällig och innehålla interaktiva element.

Byggnadsanknuten konst

Med byggnadsanknutna verk menas integrerade konstnärliga gestaltningar som samverkar med den arkitektoniska utformningen och är beroende av ett nära samarbete mellan konstnär och arkitekt.

Exempel på byggnadsanknuten konst:

- Större identitetsskapande insatser som till exempel uppstår i samarbeten mellan konstnär, arkitekt och landskapsarkitekt. Dessa insatser är konstverk som är specifikt framtagna för en plats där det inte är helt självklart var konsten börjar och arkitekturen slutar (eller tvärtom).

- Byggnadsintegrerade eller platsspecifika konstverk som kan bestå av både fristående konstverk och tillägg i arkitekturen och i landskapet.
- Processer där konstnären agerar konsult i en större arbetsgrupp. I dessa fall skapar inte konstnären ett eget färdigt verk utan medverkar vid utformningen av platsen. Det kan vara både integrerat i arkitekturen och/eller i landskapet, orienteringsskapande gestaltningar genom konstnärlig kompetens vid val av färg och material, utformning av tekniska detaljer och funktioner. Det kan också vara med olika "installationer" som ljus, ljud, orientering, delar av eller formgivning av platsen, mönstersettning, mark och golv eller möbler.

Lös konst

Utöver platser som integreras med arkitekturen i olika former, som byggnadsanknuten kan flyttbar konst skapas. Den kallas för lös konst. Lös konst är också beroende av en tidig planering med arkitekterna. Det kan handla om både ljudverk, målningar och skulpturer.

Exempel på lös konst:

- Solitära konstverk med unika konstnärliga objekt som relaterar till platsen men som inte är byggnadsintegrerade. Konstnärliga uttryck som film och video eller andra mer tekniska installationer som rörlig bild, ljus och/eller andra uttryck som är aktuella i samtidskonsten.
- Verk av mer tillfällig karaktär, som utspelar sig under en kort tid. Det kan exempelvis röra sig om social interaktion, pedagogiska projekt, iscensättande och utforskande av ett tillstånd eller genom att testa ett kreativt förhållnings-sätt på en specifik situation.

Ulleråker

Om stadsbyggnadsprojektet

Ulleråker är en del av det större utbyggnadsområdet Södra staden som planeras för upp till 60 000 invånare. Utvecklingen innebär utmaningar i att utveckla hållbara miljöer ur ett socialt, ekologiskt och ekonomiskt perspektiv med ett medborgarinflytande. I Ulleråker kommer det att byggas runt 7 000 bostäder och verksamheter, förskolor och offentlig och kommersiell service för omkring 19 000 invånare. Ulleråker ska vara en levande och attraktiv stadsdel med ett rikt utbud av kultur- och fritidsaktiviteter. Där är biblioteksverksamhet, det fria kulturlivet, fritids- och föreningsverksamhet och kreativa näringar viktiga faktorer.

Ulleråker har unika förutsättningar för staden och regionen som också ger stadsdelen dess identitet. Platsens historia och naturvärden har satt en tydlig prägel på området. Åsen är ett karaktärsskapande landskapselement som reser sig över omgivningarna och är en del av Uppsalas dricksvattentäkt.

Ulleråkers geografiska läge

Ulleråker ligger på nära avstånd från stadskärnan, mellan två universitet och med direkt närhet till stora natur- och rekreationsområden. Området är cirka 100 hektar stort och avgränsas av Kungsängsleden i norr, Fyrisån i öster, Ultunafältet i söder och Dag Hammarskjölds väg i väster. Läget är på många sätt unikt och innebär bästa möjliga förutsättningar för en stadsutveckling av hög kvalitet. Området förknippas ofta med den mentalvårdsverksamhet som bedrevs i området från början på 1800-talet och fram till i dag. Inom programområdet finns flera byggnader och anläggningar som har använts för vårdens verksamheter. Större delen av verksamheten har flyttat från området och flera byggnader är i dag tomma eller hyrs ut för annan verksamhet, till exempel utbildning.

Flera av de mer sentida byggnaderna inom området har varit en del av tidigare landstingets verksamhet, nuvarande Region Uppland. De kommer att riva för att ge plats för den stadsutveckling som beskrivs i detta program. Äldre delar av Ulleråker har kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer från olika epoker. Området är också en del av Kronparken där de stora tallarna är särskilt utmärkande. Åsen, miljön kring Fyrisån och Hospitalet samt skogen i sig används för rekreation året om.

Området i dag

I området finns i dag ett begränsat utbud av närservice, förskolor, en lågstadieskola och ett gymnasium. Det bor cirka 1 800 personer i Ulleråker (2014). Marken inom Ulleråker ägs till största delen av Uppsala kommun, en annan stor markägare är Uppsalahem AB som äger mark i programområdets sydvästra del. Uppsala Kommun Skolfastigheter AB äger ett par skolfastigheter inom området. Mindre markägare är Uppsala akademiförvaltning, ett antal bostadsrättsföreningar och några fastigheter är privatägda.

Nya Ulleråker

Ulleråker ska vara en livfull stadsdel med en närhet till service, verksamheter och gröna områden och ha goda samband med omgivande stadsdelar. Bebyggelsestätheten är en avvägning mellan på-

verkan på stadsmiljön och att nå programmets mål för goda stads- och vattenkvaliteter. Den nya bebyggelsen ska ta hänsyn till åsen som vattentäkt, ta tillvara viktiga kultur- och naturvärden och möjliggöra attraktiva och levande stadsmiljöer med kvarter och platser som knyts samman i ett finmaskigt nät av gator och stråk.

Bebyggelsens täthet balanseras med tillgång till gröna rekreationsområden, parker och torg. De flesta kvarter gränsar till en större offentlig plats och många platser binds ihop av ett nytt centralt beläget kollektivtrafikstråk som är en av flera länkar till andra stadsdelar. Stadsdelens centrum är det centrala torg som samlar den kommersiella och offentliga servicen omkring sig. Här planeras ett av kollektivtrafikens hållplatslägen och ett till planeras vid Hospitalet längre norrut.

Den genomsnittliga våningshöjden för den nya bebyggelsen är 7 våningar, men höjderna föreslås variera mellan 4 till 14 våningar. Målet är att en tredjedel av de nya bostäderna ska vara hyresrätter.

Kollektivtrafikstråket blir den länk som binder samman Ulleråker med Ultuna i söder, områdena kring Polacksbacken i norr och stadens centrala delar. Inom Ulleråker knyts karaktärsfulla platser, parker och torg till stråket. Den nya bebyggelsen ska möta den gamla och stärka de kulturhistoriska miljöerna i stadslandskapet.

Ulleråkers nya bebyggelse delas in i en nordlig och en sydlig del av tallstråket som är drygt 200 meter brett. Husen i tallstråket behöver anpassas i höjd och placering till tallarna för att säkerställa solbelysta trädkronor och en möjlighet till återväxt.

Parker och platser

När Ulleråker utvecklas till en tät stadsdel identifieras och utvecklas de parker och platser som har höga natur- och kulturvärden och som därmed är viktiga för stadsdelens funktion, identitet och karaktär. Samtidigt skapas nya platser med en modern prägel för att möta nya behov och nya önskemål. Ulleråkers utveckling följer kommunens riktlinjer för parker i Uppsala.

Mångfald

Redan i dag präglas Södra staden av en mångfald av människor från olika länder och kulturer. Mångfald ger variation, en bra grund för kreativitet samtidigt som den gör staden attraktiv och socialt hållbar. Den är en resurs som ska tas om hand. I den framtida Södra staden ska så många människor som möjligt trivas, oavsett kön, ålder, etnicitet, hälsotillstånd, familjeförhållande eller klasstillhörighet.

Kunskapsstråket

Universitets-, forskningsverksamheten och näringslivet i det så kallade Kunskapsstråket är av internationell klass. Det finns stor potential att fortsätta utveckla stråket. Här fokuserar vi på innovation i små, internationella konkurrenskraftiga företag och utbildnings- och forskningsverksamheten i Uppsala.

Ulleråkers unika historia

Ulleråker har en rik historia som sträcker sig långt bak i tiden och som på många sätt fortfarande finns närvarande genom vägar, parker och landskap. Kronans makt i Uppsala har varit präglade för Ulleråkers utveckling. Ett exempel på det är den raka tillfartsvägen Dag Hammarskjölds väg som byggdes under 1600-talet på uppdrag av Drottning Kristina utifrån den nya stadsplanen. Vägen skapar tillsammans med Fyrisån stadens bärande stråk och berättar om stadens betydelse i historisk tid. Det finns ingen motsvarighet i hela Sverige. Kronparken har sitt ursprung från 1600- och 1700-talen när ett sammanhängande skogsområden anlades som kunglig jaktpark. På 1700-talet byggdes ett Kronobränneri i nordöstra delen av Ulleråker med närhet till ett källflöde nära Fyrisån som gav möjligheter till transporter. Kronobränneriet genererade under en tid betydande inkomster till staden och kronan.

I Ulleråker finns också det öppna jordbrukslandskapet vid Ultuna och Kungsängen som representerar kronans markinnehav under medeltiden och den stadsägda skogen längs Kron- och Ultunaåsen. Området är en del i upplevelsen av Uppsala stad med slott och kyrka när man närmar sig staden från söder.

1800-tal

Under tidigt 1800-tal flyttar delar av stadens sjukhusverksamhet ut till Ulleråker som en önskan att skilja de kroppsligt sjuka lasarettpatienterna från de psykiskt sjuka hospitalpatienterna. Att hospitalsverksamheten lades utanför staden skapade möjligheter att driva hälsofrämjande verksamhet genom utevistelse och trädgårdsodling i enlighet med tidens vårdideal. Hospitalsverksamheten skulle sen prägla utvecklingen av Ulleråkerområdet genom att byggas ut i etapper. Nedanför åsen mot ån finns i dag byggnader som har tillhört Kronobränneriet i en parkmiljömark med ädellövträd i alléer och dungar.

1900-tal

På 1990-talet inleddes en ny era för Ulleråker. Sjukhusverksamheten avvecklas successivt och området omvandlas till ett mer renodlat bostadsområde. Äldre strukturer och kulturhistoriskt värdefulla byggnader har byggts om och kompletterats med nya flerfamiljshus, cirka 700 lägenheter under 20 år. Ulleråker är i dag en del av riksintresset för Uppsala stad med en stark inverkan på centralmakten, kyrkan och lärdomsinstitutioner från medeltiden fram till i dag.

Historiska värden

De värden som berörs i Ulleråker är centralmaktens och lärdomsstadens bebyggelse och miljöer, kronogodsen med ängsmarker utmed Fyrisån, Dag Hammarskjölds väg som tillfartsväg från 1600-talet och stadens silhuett från infarter och vägar. Även Ulleråkers sjukhus Hospitalet har stora arkitektoniska, medicin- och arkitekturhistoriska värden.

Dagens konst i Ulleråker

I Ulleråkers utomhusmiljö ingår två verk i Uppsala kommuns offentliga konstsamling. Den ena är Kronkällan av Istvan Varga från 1994 som finns i Lindparken och Pojke av Astri Taube från 1946 som står utanför gamla hospitalbyggnaden. Astri Taubes verk ägs av kommunen efter köpet av Ulleråkerområdet. Även till exempel Ekuddens förskola och Lundellska skolan har konst som är lånad från kommunens offentliga konstsamling.

Behovsprogram för konstnärlig gestaltning i Ulleråker

Den konstnärliga gestaltningen ska vara integrerad i stadsbyggnadsprojektet och skapa en helhet för området som förstärker platsens identitet. Konsten samspelar med den arkitektoniska gestaltningen. Ulleråker är en plats med närhet till värdefull natur- och vattenmiljö. Hela naturområdet har till stor del under 1900-talet och fram till i dag fungerat som rekreationsområde. I projektet satsar man på en hållbar miljö där man bevarar platsens karaktär och immateriella kulturarv, samtidigt blir kollektivtrafiken och det urbana livet en självklarhet. Genom att tydligt lyfta fram konstnärliga perspektiv och synliggöra dem i form av platsspecifika gestaltningar kan den offentliga konsten vara en berikande del i Ulleråkerbornas vardag och en självklarhet i stadsdelen. Konsten kan utmana och ge unika perspektiv och konstupplevelser samtidigt som den väver ihop platsens historia med samtiden.

Medborgardialoger kring konsten

I Ulleråker kommer människor med olika åldrar, erfarenheter och kulturella bakgrunder att leva och verka. Barn och unga är viktiga målgrupper i stadsdelen Ulleråker. Att ta tillvara på och initiera konstnärliga metoder för medborgardialog kring den offentliga konsten ses som betydelsefullt i projektet. Ulleråker ska vara attraktivt i dag, i morgon och för framtida generationer. I tidigare medborgardialoger har det kommit fram tydliga önskemål om att bevara platsens historiska karaktär och att värna om befintliga natur-, kultur- och miljövärden. Kulturnämnden lyfter även barnperspektivet som viktigt. Den konstnärliga gestaltningen utförs av kulturförvaltningen och med utgångspunkt från konstprogrammet för att skapa en helhet.

Konst på skolor i området

Uppsala kommun planerar särskild konst för Ulleråkers skolor och förskolor. Lundellska skolans gjorde en ombyggnation och fick en kompletterande konstkollektion under 2017. I dag finns Ulleråkers förskola och Ekuddens förskola i området som har sitt byggnadsanknutna konstverk Guld och gröna ärtor av Birgitta Muhr som konserverades under 2017. I området finns också friskolan Kajan och Lundellska skolan som har undervisning nära det gamla Hospitalet. På Uppsala kommun pågår nu ett omtag med att se över behovet av skolor, förskolor och eventuellt idrottshallar i Ulleråker. [ST2]

KUR-konst Ulleråker Tema: farvatten – droppa, forsa, stänk

Temat Farvatten utgår från ett övergripande helhetsperspektiv med människan i centrum och bygger vidare på den vision för gestaltning, natur och miljö som har varit med i utvecklingen av Ulleråker. Temat ska tolkas i vid bemärkelse och i bästa fall öppna upp för associationer och skapa länkar mellan konsten och ett långsiktig hållbarhetstänkande.

Hållbar stadsmiljö

För att utveckla en hållbar stadsmiljö är det viktigt med ett hållbarhetsbegrepp som även innebär sociala och kulturella dimensioner. Ett sätt att göra det är att utveckla Ulleråkerprojektets fokusområden. Tre områden som tidigare har pekats ut är god stadsmiljö, hållbar vattenmiljö och hållbara vardagsresor. Kommunen har i samband med markanvisningar ställt krav på att aktörer som söker markanvisning särskilt arbetar med dessa hållbarhetsfrågor. Stadsdelen byggs på Uppsalas dricksvattentäkt, det ger särskilda förutsättningar för hur byggnader,

gårdar och infrastruktur i området får projekteras, byggas och förvaltas. För Ulleråker kommer det även att finnas ett antal områdesspecifika kriterier för planering och byggnation. Det kan gälla normer och riktlinjer för att tillgodose bland annat kvaliteter för grönytor på gårdar, hållbar avfallshantering, energi- och klimatmål, god gestaltning, social hållbarhet med mera. I utvecklingen av den nya stadsdelen måste bebyggelsen utformas på så att grundvattnet inte förorenas och den ekologiska och kemiska statusen försvåras i Fyrisån.

Vattnets påverkan i våra liv

Vatten är en förutsättning för liv och ett grundelement i vår värld. Det finns i olika former och har genom historien varit symbol för både liv och död på ett konkret och mytologiskt plan och en inspirationskälla för många. Det finns i våra drömmar och i verkligheten och fungerar som metafor i oändliga variationer. Stilla vatten med slingrade växter, svarta blänk, orörlig yta, levande vatten, oroligt vatten och våldsamt vatten. Dess transformativa förmåga, att stelna och förångas.

Vattnet är en nödvändighet

Vatten speglar omvärlden, det sätt vi väljer att skapa ett samhälle och den respekt vi har för andra. Vattenbrist världen över är ett faktum och ett problem som kommer att växa sig större under de kommande åren. År 2025 beräknas cirka 2 miljarder människor leva i områden som präglas av vattenbrist och två tredjedelar av världens befolkning kommer att påverkas av det otillräckliga vattenbeståndet. Detta främst till följd av överkonsumtion, tillväxt och klimatförändringar. Det vatten vi dricker i dag har varit i omlopp i flera hundra miljoner år. Sötvattennivåerna har alltid varit relativt stabila men i och med en explosionsartad populationstillväxt står vi inför en kris. Vem tillhör vattnet egentligen och vilka är det som drabbas för att andra ska kunna upprätthålla sin livsstil?

Temat Farvatten

Farvatten ligger till grund för konstprogrammets tema men också vattnet som kur. Heliga källor har historiskt sett varit viktiga både i norden och i världen. De har besökts av människor som har velat skölja bort sina synder och tillfriskna från sjukdomar. Även om det i modern tid tagit sig nya uttryck så har tron på dessa källors livgivande och kurerande kraft hängt kvar. Under 1800-talet var kurbad och hälsokällor populära och i dag är spa populärt. I hospitalsvården på Ulleråker användes långa bad som metod för att lugna våldsamma och orosfyllda patienter.

Temat i området

Vattnet flyter både bildligt och faktiskt över området, för med sig historien och bereder plats för det nya. Vattnet blir också en metafor för en plats i förändring. Förhoppningen är att temat ska fungera som drivkraft och stimulans när det kommer till konsten och konstprojekten i Ulleråker. Temat har självklara samband med vår existens och de frågor som väcks i koppling till vatten är angelägen problematik för oss alla.

Uppsalaåsen

Uppsalaåsen, som går i nord-sydlig riktning genom hela Uppsala, passerar genom Ulleråkers centrala och östra delar. Åsen är en markig formation som bär på knappt 100 miljoner kubikmeter vatten. Grundvattentäkten i åsen är Uppsala tätorts enda dricksvattentäkt och den förser mer än 150 000 människor med dricksvatten varje dag året om.

Fyrisån

Området kring Fyrisån utgör ett flackt landskap som riskerar att översvämmas över vid mycket regn eller stora vattenflöden. Det gäller framför allt lågomsrådena öster om Fyrisån och i samband med regn som bärknasaterkomma i 100-årsintervaller. Området väster om Fyrisån bärknas endast påverkas av ett så kallat högstafloöde. Sannolikheten för att ett högstafloöde ska drabba området är mycket lågt. I ett förändrat klimat väntas generellt högre vinterflöden och lågre sommarflöden i ån.

Även i Ulleråker gör alltså vattnets dualistiska natur sig påmind. Det finns där i form av en nödvändighet samtidigt som det är en påminnelse om mänsklighetens maktlöshet inför det som är större. Uppsalaborna är direkt beroende av tillförseln av dricksvatten men blir vattnet förorenat eller översvämmas Fyrisån förvandlas det oundärliga till ett hot.

Förhoppningen med konstprogrammet

Förhoppningen är att konstprogrammet med sitt tema och de många konstprojekt som kommer att ta form under Ulleråkers framväxt i bästa fall kan stärka och tydliggöra temat och därmed bidra till en mångfacetterad identitet i den nya stadsdelen.

”En blek decembersol glimmar mellan höga tallar. Snön bäddar in naturen i vitt. Det är vinter i vår vackra park. Om några månader ska snön smälta och porla ned för Kronåsen i glada rännilar och lönn ska knoppas på nytt. Små vårlökar skjuta nya skott.” - Poeten Harry Passad skriver om Ulleråker.

Förstudier inför kommande konstnärliga uppdrag att gestalta

Inom ramarna för konstprogrammet KUR – Konst Ulleråker i stadsutvecklingsprojektet Ulleråker bjuder kommunen in konstnärer att göra förstudier för hur konsten kan ta plats i Ulleråker. Förstudierna utgår från konstprogrammets inriktning, från temat Farvatten och från historien och visionen om Ulleråker. Konstprogrammet ger konstnärerna möjliga ingångar att utveckla unika konstinsatser inom respektive förstudie. Förstudierna är dessutom en del av det pågående dialogarbetet inom stadsutvecklingsprojektet. Det innebär att allt som görs inom Ulleråkerprojektet där medborgare ingår på något sätt vare sig det är SBF eller KTF eller annan förvaltning inblandad är en del av det dialogarbete som kommer att pågå där under projektiden.

Syftet med förstudierna

Förstudiernas syfte är utreda konstens betydelse och möjligheter i stadsdelen. I nästa steg kommer konstnärernas arbete att integreras i konstprogrammet och i stadsdelens utveckling. Förstudierna ger dessutom underlag för att gå vidare till plats-specifika konstprojekt. Målet är att förstudierna till sin form har en reflekterande och öppen inriktning med utgångspunkt i både det individuella och gemensamma och hur vi kan tänka utanför det invanda. Arbetet utförs i nära dialog med övriga aktörer och formerna för förstudiernas gestaltning, uttryck och slutgiltiga resultat beslutas av kulturförvaltningen.

Övriga aktiviteter i anslutning till förstudierna

Följeskribenter - stadsutvecklingsprojektet Ulleråker

Arbetsnamn: Skrivuppdrag inom ramarna för konstprogrammet: KUR – Konst Ulleråker.

Mål och inriktning: Konst som del av ett stadsutvecklingsprojekt. Konsten som demokratifråga, värdeskapare, mötesplats och plattform för en ökad mångfald av uttryck och berättelser. Konflikter och möjligheter i konstnärligt gestaltungsarbete i stadsutveckling. Vad innebär begrepp som social och kulturell hållbarhet i mötet med konsten som katalysator för möten och samtal. Resultatet ska presenteras i ett konstnärligt uttryck och form som kan inkluderas i konstprogrammet.

Förstudierna avslutas och utvärderas från 2018 till 2019 av kulturförvaltningen. Därefter integreras de i konstprogrammet. Efter kan nästa skede starta med konstnärliga skissuppdrag och nästa skede konstnärliga gestaltungsuppdrag.

Fem platser som väljs för konstutdrag på temat Farvatten

Vattentornet

Vattentornet är en välbevarad äldre byggnad av arkitektur- och sjukshistoriskt intresse. Det ritades och byggdes år 1900 av arkitekten Axel Kumlien. Vattentornsparken omfattar den kuperade kullen som vattentornet står på och de planare ytorna där eventuellt delar av läroträdgården intill kan bevaras. Kullen kan göras mer tillgänglig genom nya parkvägar. I parken kommer även lek och aktivitet att bli viktiga inslag. Läroträdgården intill kollektivtrafikstråket, viktiga cykelstråk och Ulleråkersvägen gör att Vattentornsparken är läroträdgård och en viktig del av den gröna stadsbilden.

Torgytor och torgbildningar

De nya torgytorna i Ulleråker blir områdets huvudsakliga mötesplatser, bland annat vid ett av kollektivtrafikens hållplatser. Här finns dagligvaruhandel, mindre butiker, caféer, restauranger och service i husens bottenvåningar. Även biblioteks- och kulturverksamhet kan bli aktuellt. Torgytorna har olika storlekar och kan ha en öppen torgdel och gröna delar med träd, vatten och möjlighet till lek. De centrala torgytorna blir en självklar plats för uteserveringar och marknadsstånd. Stadsbyggnadsförvaltningen reviderar planprogrammet utifrån nya strukturplaner och förslaget är att i samråd finna en eller flera intressanta ytor samverka kring konst och landskap.

En del av tallstråket

I skogspartiet väster om Norra sjukhuset finns det ett tallbestånd som ingår i Kronparken med de berömda Rudbeckska tallarna. De är cirka 25 meter höga och har en stamomkrets på 275 centimeter. Det gör att dem har ett stort botaniskt värde. Kronparkens äldsta historia är oklar, men tallar lär ha vuxit här redan på 1500-talet. År 1773 utökades det militära området vid Polacksbacken. Då lät Gustav III fridlysa Kronparken till ”prydnad för Uppsala slott”. Det var troligen det första naturområdet som blev fridlyst i vårt land.

År 1949 blev ett område på 7,5 hektar av Kronparken avsett som domänreservat. När stora delar av reservatet överläts till landstinget förlorade reservatet sitt skydd. En liten remsa väster om den tidigare spårvägsbanken har fortfarande kvar sitt skydd i reservatet på landstingets mark. De flesta av tallarna på Ulleråker är ungefär 200 år gamla. Ett egendomligt drag hos tallarna i Kronparken är många av träden är dubbelstammiga eller flerstammiga. Nästa alla dubbelstammiga träd är

äldre än 200 år. Orsaken till dubbelstammigheten är troligen att hela kottar har såtts. Plantor grodde sedan från samma kotte och så småningom växte de ihop. Det här sättet att så tallfrön har använts från mitten av 1700-talet.⁴

Insekter i området

I området finns också många arter av vedlevande insekter och svampar som är hotade eller sällsynna eftersom gamla skogar har försvunnit i. Många av insekterna lever på döda ved. Kronparken har även kulturhistoriska värden, bland annat har den en historia som gammal kunglig jaktpark. Intekten reliktböcken lever på gamla friställda träd och har bra möjligheter att leva i ett framtida Ulleråker.

Begravningsplatsen

Ulleråker kyrkogård är förmodligen Uppsalas minst kända begravningsplats. Platsen är vackert och stilla inringad av skog och en stenvägg och ligger i närheten till Ulleråkers sjukhus. Omkring 1 300 personer har genom åren gravsatts där, mestadels patienter men även personal. Träkorsen som förr utmärkte avlidna patienters gravar, är sedan länge borta. I dag finns endast 12 gravstenar över döda patienter bevarade. Uppsala hospital och asyl begärde att få bygga en egen begravningsplats i anslutning till sjukhuset eftersom det var en del av sjukhusets ansvar. Begravningsplatsen invigdes 1909. Stenväggen som ramar in kyrkogården byggdes av personal och patienter och var klar 1932. Den sista patienten gravsattes 1954 men i personalgravarna har det gravsatts senare, så sent som 2009.

Begravningsplatsen på Ulleråker är en förlängning av det samhälle som mentalsjukhuset skapade. Patienterna hade knappt någon kontakt med yttervärlden. Gravarna längs muren är personalgravar, vilket symboliskt kan betraktas som att personalen vakar över sina patienter, även efter döden. Kyrkogården sköttes av arbetslag av patienter och vid en patientbegravning närvarade i princip bara en präst, personal och andra patienter.⁵

”De flesta patienter som begravdes på sjukhuskyrkogården lever dock inte kvar i någons minne och fick inte ens när de var i livet besök av några anhöriga. På den tiden betraktades mentalsjukdom än mer än i dag som något skamligt. När patienter begravdes brukade förutom prästen endast personal och andra patienter närvara under jordfästningsakten.” Tom Lundin, professor i katastrofpsykiatri vid Uppsala universitet som har skrivit en bok om begravningsplatsen.⁶

Årummet

På 1600-talet tillhörde de låga markerna ner mot Fyrisån Ulltuna kungsladugård. De var en inhamnad slätt som gav stora mängder hö. Vid områdets som senare blev ett kronobrunnare låg en ruddamm. Dagens öppna mark ner mot ån oöverensstämmer med 1600-talets slätt. Naturmiljöerna mot Fyrisån domineras av tidigare odlingsmarker som är omgivna av äldre alléer och dungar med ådelovträ. Åsslutningen mot ån är till största delen skogbevuxen med en blandning av gammal tall, ådelovträ, lärk och ådelgran. Park- och trädgårdsanläggningarna i årummet har historiskt sett varit omfattande anläggningar då sjukhusområdet var självförsörjande. De användes också för patienternas välbefinnande och tillfrisknande.

Åstråket i Ulleraåker har mycket stor potential att utvecklas till ett högklassigt park- och aktivitetsområde som också blir en entre till det planerade naturreservatet. Det stråk som löper längs Fyrisåns västra strandkant är mycket populärt och har ett starkt identitetsvärde för hela Uppsala. Stråket kopplar samman Ulleraåker med Uppsalas centrala delar i norr och med stora naturområden och Ekoln i söder. Den upprustning av parkmiljön och åstråket som föreslås tar tillvara områdets befintliga och kulturhistoriskt viktiga kvaliteter samtidigt som nya funktioner som dagvattendammar, idrottsplaner, utegym, lek och aktivitet och odlingsmöjligheter integreras. Stora öppna gräsytor mellan Hospitalet och ån passar för större evenemang som kan ta plats i området. Konstnärliga uppdrag att gestalta på temat Farvatten

Efter hand kommer gestaltningssuppdragen att kopplas samman med tema och val av konstnär och utvecklas och förtydligas i konstprogrammet. Urvalet av konstnärskap grundar sig på en analys av platsen, behov, funktion och byggprojektet. Urvalet har gjorts med hänsyn till etnicitet, mångkulturell aspekt och genusperspektiv.

Urvalskriterier kan vara:

- God förmåga till rumsligt och spatialt tänkande.
- God förmåga att arbeta i olika skala och dimensioner.
- God erfarenhet av att arbeta i olika typer av miljöer.
- God teknik- och materialkunskap.
- Ett mångsidigt och avancerat och samtida konstnärligt uttryck.
- God erfarenhet av att förhålla sig till en specifik kontext.
- Med fördel ha beröringspunkter i tidigare arbete

till de teman som uppdraget och konstprogrammet berör.

- God erfarenhet av samarbeten.

Dessa titlar och teman kan fungera som inspiration för respektive konstnär:

Uppdrag 1 – Sirener/sjöjungfrur

Plats: Vattentornet

Tema: Tryck, fördämning, utjämning, reserv, reservoar och fördelning av vatten

Uppdrag 2 – Atlantis

Plats: Torgytan och torgbildningar

Tema: Jordens förändring i form av kontinenternas och människans förflyttning

Uppdrag 3 – Ran

Plats: Någon del av tallskogen

Tema: Människans hantering av miljön med fokus på vatten och dess konsekvenser

Uppdrag 4 – Nornorna

Plats: Begravningsplatsen

Tema: Vatten som existentiell metafor

Uppdrag 5 – Bäckhästen

Plats: Årummet

Tema: Den vilda naturen och det fritt strömmande vattnet, vattenvägar och transporter

Stöd för offentlig konst

Plan- och byggnadsnämnden och kommunstyrelsen antog Ulleråkers planprogram under 2016. (PLA 2012-20250, KSN 2015-1327). Genomförandet av programmet beräknas kosta cirka 2 miljarder kronor i social och teknisk infrastruktur för att möta planprogrammets vision. Det handlar om förskolor, skolor, trafiklösningar i anslutning till och nära programområdet samt utbyggd av kollektivtrafik.

Kulturnämnden har i investeringsbudget för offentlig konst 2017- och preliminärt för år 2018-2022 beslutat om totalt 20 mkr för konstnärlig gestaltning i Ulleråker. I och med kommunfullmäktiges beslut om en uppräkningsbudget för offentlig konst tar kulturnämnden beslut om en total budget för offentlig konst i Ulleråker i den kommande investeringsplanen. Kulturnämnden beslutar i början på ett nytt kalenderår om planen för offentlig konst och om investeringsbudget som eventuellt bör revideras med anledning av stadsbyggnadsprojektet Ulleråkers omfattning.

Förslag till en gemensam konstnärssatsning med byggherrar

För att ta ett helhetsgrepp om den konstnärliga gestaltningen i Ulleråker föreslår kommunen en dialog med byggherrar i stadsutvecklingsområdet. I projektet samordnar och leder kulturförvaltningen varje konstnärligt gestaltningsprojekt. Varje

projekt ska följa konstprogrammets övergripande vision och förhållningsätt. Kulturförvaltningen samråder med stadsbyggnadsförvaltningen för att informera alla aktörer om konstprogrammet.

Kulturförvaltningen samråder med stadsbyggnadsförvaltningen, mark- och exploateringsavdelningen samt byggherrar i området om att även byggherrar kan avsätta pengar för konst på allmän platsmark.

Ambitionen är att i tidigt skede göra en överenskommelse med bolagen och ett avtal som reglerar principer för avsättning av pengar till konst. I nuläget är markanvisningsavtal skrivna för flera byggherrar men möjligheten att reglera konstsatningen i köpavtalet kvarstår. Kulturförvaltningen fortsätter sitt arbete med att samråda med stadsbyggnadsförvaltningen i frågorna.

Om konstnärlig gestaltning ska ske på bolagets fastighet så samråder bolaget med kulturförvaltningen i valet av konstnär och konstverk. Arbetet med konstprojektet utgår från ulleråkers konstprogram för att skapa samband och helhet i området.

Konst på kvartersmark

Konstprogrammet tar främst upp resonemang kring offentlig konst i stadsdelen Ulleråker, men Uppsala kommun uppmanar även till konstnärlig gestaltning på kvartersmark. Konst som är synlig på till exempel fasader eller förgårdsmark behöver tas fram i samråd med Uppsala kommun. En konststyrgrupp sätts ihop av byggherren/fastighetsägaren där konstkonsulten är representant. Även konst utan visuell påverkan på det offentliga rummet och är placerad på exempelvis innegårdar eller i trapphus kan ta inspiration från konstprogrammets resonemang och övergripande tema.

Arbetsprocess

I Uppsala kommun ansvarar kulturnämnden för kommunens konstnärliga gestaltningsprojekt, konstinköp och konstsamlingar. Inom kulturförvaltningen ansvarar avdelningen för strategi & omvärld för konstnärliga gestaltningsprojekt i utomhus- och inomhusmiljö, för konstinköp för offentliga miljöer i Uppsala kommun, för reparationer och underhåll samt för pedagogiskt förankringsarbete kring den offentliga konsten.

I Uppsala kommun beslutar kommunfullmäktige om budget för kommunens offentliga konst och kulturnämnden beslutar om mål, riktlinjer och ekonomiska ramar för verksamheten. De konstnärliga bedömningarna och andra kvalitativa bedömningar överläts till konstnärliga ledare, ämnesexperter och sakkunniga. Detta handlar både om demokrati och yttrandefrihet, men även om konstnärlig kvalitet och tilltro till och respekt för fackkunskapen.

Att Uppsala växer ökar behovet av konstnärliga gestaltningar vid nybyggnationer. Ansvariga tjänstepersoner från kulturförvaltningen deltar i stadsbyggnadsförvaltningens visions- och detaljplanearbete för nya områden för att de konstnärliga gestaltningarna ska samspela med och ge nya infallsvinklar till de politiskt utpekade visionerna för stadsutvecklingen och för att möjliggöra för konsten att komma in tidigt i processerna. Även i befintliga områden kan offentlig gestaltning om stadsdelen eller tätorten saknar konstverk sedan tidigare bli aktuellt. Det kan även finnas önskemål att lyfta fram ett tema eller skapa tryggare miljöer i ett område.

Kulturförvaltningen samarbetar på olika sätt, till exempel genom tillfällig offentlig konst, med andra institutioner, verksamheter och med näringslivet för att stärka Uppsalas konstliv och för att öka den offentliga konstens närvaro och betydelse i olika sammanhang. Riktlinjer för konstnärlig gestaltning av offentliga byggnader och allmänna platser i Uppsala kommun ser du nedan.

Arbetsprocess för offentlig gestaltning på allmän mark

1. Kulturnämndens verksamhetsplan: politikens visioner förs vidare genom Mål och budget.
2. Kulturnämndens budget för investeringsmedlen: fördelar investeringsmedel i den årliga budgeten.
3. Planering i konstgruppen: förslag till platser tas fram. Initiativ till gestaltningar kan komma från olika håll. Konstgruppen är ansvarig för besluten.
4. Kulturnämnden godkänner konstprogram: konstprogrammet ligger till grund för valet av konstnär.
5. Beslut i konstgruppen: projektledaren tar ur ett stort och brett urval fram ett antal konstnärer. Utifrån det urvalet fattar konstgruppen beslut.
6. Dialog och förankring med interna och externa parter.
7. Konstnären arbetar: skiss för gestaltningen i dialog med förvaltningen.
8. Dialog med medborgare: projektledaren eller konstnären genomför dialog med medborgare. Projektledaren har också en dialog med interna och externa parter.
9. Beslut i kulturnämnden: valet av konstnär och skissförslag ska svara mot konstprogrammet.
10. Genomförande: konstnären genomför arbetet med gestaltningen.
11. Besiktning och invigning: konstverket besiktigas, skyltas och invigs.
12. Underhåll, förvaltning och förmedling:

kulturförvaltningen följer skötselplanen för konstverket och arbetar pedagogiskt för att levandegöra och förankra konsten.

Initiativ och skissuppdrag

Initiativ till konstprojekt för utomhusmiljöer kan komma från kulturförvaltningen, kulturnämnden, konstnärer, stadsbyggnadsförvaltningen eller allmänheten. Det är viktigt att kulturförvaltningen har möjlighet att komma in tidigt i processen för exempelvis nya bostadsområden eller en större förändring av allmän mark.

Ansvariga tjänstepersoner undersöker initiativen utifrån olika kriterier som konstnärlig kvalitet, genusperspektiv, geografisk spridning? i kommunen och att konsten på olika sätt kan bidra till trygga och tillgängliga miljöer eller placeras i politiskt prioriterade områden. Även initiativ som till exempel ett jubileumsår eller en särskild satsning kan vara utgångspunkten för en konstnärlig gestaltning. I de fall där kulturförvaltningen tar förslag vidare handläggs och bereds det av ansvariga tjänstepersoner. Varje konstprojekt tas upp i konstgruppen, de beslutar om vilka konstnärer som ska finnas med i urvalen för respektive plats. Urvalet bygger på konstprogrammet. Projektledaren presenterar fem till tio konstnärer så att ett relevant och ett brett urval finns för konstgruppen att ta ställning till. Här väljs konstnärer som sedan tillfrågas om uppdrag efter förankring och dialog med framförallt, stadsbyggnadsförvaltningen, och exempelvis en involverad landskapsarkitekt eller arkitekt. Kulturförvaltningen skriver avtal för skissuppdraget. Sedan arbetar konstnären med uppdraget och stämmer av med projektledaren under arbetets gång kring till exempel säkerhet och förankring.

Urvalsprocess

Urvalet av konst följer en transparent och väldokumenterad process. Processen ska vara konstruerad för att både möta konstverkets och konstnärens behov av konstnärligt tolkningsutrymme och beställarens behov. Konstkonsult finns representerad genom hela urvalsprocessen och samordnar kraven som ställs på den konstnärliga gestaltningen, från skiss till installation.

Vid ett skissuppdrag ombeds konstnären lämna in

- skalenlig modell, fysisk eller digitalt i 3D
- materialprover
- detaljerad genomförandeplan
- kostnadsberäkning
- skissbeskrivning i A4-format inklusive skötselplan.

Efter att skissförslaget har presenterats tas beslut av

kulturnämnden om ett eventuellt genomförande av ett konstprojekt.

Gestaltningssuppdrag

Kulturnämnden får ett skissförslag från en konstnär att ta ställning till. Skissförslaget ska svara upp mot konstprogrammet. När ärendet kommer till kulturnämnden har kulturförvaltningen genomfört eller föreslagit vilken form av dialogarbete som blir aktuell rörande medborgardialog. Kulturnämnden föreslås besluta om att ge konstnären ett gestaltningssuppdrag. Efter nämndbeslut skriver kulturförvaltningen gestaltningssavtal med konstnären. Sedan börjar arbetet med att färdigställa gestaltningen.

Konstnären producerar konstverket i dialog med konstkonsulten och samrådsgruppen där representanter från byggledning, arkitekt och/eller landskapsarkitekt och konstansvarig kan ingå. Det nära samarbetet är nödvändigt för att konstverket och dess omgivning ska interagera på bästa sätt. Ibland kräver konstverket till exempel markberedning, belysning eller särskilda fästen för montering som måste inkluderas i byggprocessen av fastigheten. Gränsdragningar mellan konst och byggprocess görs. Under konstprojektet förankras kontinuerligt arbetet med konst hos beställaren. Slutligen besiktigar förvaltningen den konstnärliga gestaltningen på plats innan invigningen. Efter det betalar kommunen ut slutarvodet till konstnären. Verket registreras till kommunens konstsamling. Skyltar med information om konstnär, konstverkets titel och årtal kommer på plats, i vissa fall även skyltar med korta texter om platsen, konstnären och konstverket.

Dialog med medborgare

Med en dialog skapas en möjlighet för medborgarna att komma med åsikter om aktuella konstprojekt. All dialog i processen är rådgivande, inte beslutande. Målet är att öka transparensen och inflytandet i processen. Kulturförvaltningen tar med åsikter och resultat av dialogen till konstgruppen och sedan vidare till kulturnämnden. I ärendet för gestaltningssuppdraget anges vilken metod som har använts. Dialogarbetet kan också ingå i konstnärens förberedande arbete. Hur omfattande dialogen blir och vilken metod som används beror också på utrymmet i projektets budget och tidsplan. Det är viktigt att se om medborgardialog kan göras på nya för konstprogrammet intressanta sätt, hur, var när. Kan budget komma även från andra delar av Ulleråkerprojektet? Kan medborgare bidra med minnen och tankar om en specifik plats som blir ett underlag för en konstnär? Kan det handla om att arbeta med personer som redan bor på platsen?

Dialogen kan bestå av:

- Skissförslag som visas på kommunens bibliotek med möjlighet för medborgare att komma med åsikter och kommentarer som kulturförvaltningen kan ta in i bedömningen av ärendet. ?
- Ett samtal kring offentlig konst i ett specifikt fall eller mer övergripande tankegångar i Offkonsten! c/o, avdelningen offentlig konstforum för utställningsverksamhet. ?
- En konstkommitté som, vid gestaltungsprojekt i bostadsområden, sätts samman av representativa institutioner, intressegrupper och boende från närområdet. ?
- Utsedda representanter från en grupp eller föreningar som initierat ett konstprojekt.
- En skapad medborgarpanel; en grupp kommuninvånare som bjuds in till ett samtal för att tillsammans med politiker och experter diskutera den kommunala verksamheten. Det innebär att medborgarna bjuds in till fysiska möten. En viktig aspekt är att medborgarpanelen är strikt representativ för att spegla samhällets sammansättning. ?
- Att använda delar av cultural planning-metoden. Det kan vara att fånga platsens själ, det vill säga vad som gör platsen unik och vad som är dess karaktär, lokala historia, kartlägga mötesplatserna och vad platsen betyder för de som vistas där. Närboende kan erbjudas att delta i en workshop med bland annat konstnärer för att fånga upp tankar och upplevelser av en plats. ?

Tillfällig offentlig konst ?

Avdelningen offentlig konst arbetar också med tillfällig offentlig konst i det offentliga rummet. Arbetssättet gör det möjligt att använda mer tillfälliga material, att kunna vara aktuell och att samarbeta med till exempel näringslivet eller universiteten. Samarbeta i olika former med andra institutioner, verksamheter och näringslivet stärker Uppsalas konstliv och den offentliga konstens närvaro och betydelse i olika sammanhang. De tillfälliga konstprojekten kan även resultera i verk som tillförs konstsamlingen. ?

Förvaltning och underhållsansvar

Kulturnämndens samling av offentlig konst består av cirka 8 000 konstverk. De är placerade på allmän mark och på kommunens institutioner. Det finns en budget för reparationer och underhåll i kulturförvaltningens budget. Kommunen planerar för återkommande kostnader och arbetsinsatser. För alla nya konstverk tar man fram en skötselplan. För konstverken finns en reparations- och under-

hållsplan för flera år och varje år görs en tillsyn av enskilda verk. Till detta gör vi akuta insatser på grund av skadegörelse. Det är möjligt för medborgare att felanmäla konstverk på kommunens hemsida, app eller via telefon. Webbplatsen är www.uppsala.se/felanmalan

Att kommunicera och aktivera konsten i Ulleråker

En kommunikationsplan för den offentliga konsten i Ulleråker ska kopplas till Ulleråkerprojektets övergripande kommunikationsplan. Utöver de ovan beskrivna uppdragen kan tillfälliga konstinsatser, metodutveckling och pedagogiska insatser formuleras inom ramarna för konstprogrammet för att aktivera konsten i stadsdelen. Det kan handla om föreläsningar, seminarier, film, uppvisningar, konstvisningar och aktiviteter som inspirerar till eget skapande. Den konstnärskap som görs i Ulleråker kan med fördel kommuniceras och lyftas fram på olika sätt, i en katalog, TV, press, webbplats och i de sammanhang där kommunen lyfts fram. Vid färdigställande av varje enskilt konstnärligt gestaltungsuppdrag kan en invigning arrangeras med aktiviteter, tal och mingel.

Den offentliga konsten i stadsutvecklingsprojektet har kommunicerats via Ulleråkerprojektets nyhetsbrev, det kommer fortsätta. Den offentliga konsten kommer även att kommuniceras via www.uppsala.se/ofentligkonst, offentlig konst Instagramkonto Offentligkonst Uppsalakommun och kommunens nyhetsbrev om Ulleråker.

Utförd kommunikation:

I och med att Uppsala kommun har inlett arbetet med konstprogrammet för Ulleråker uppmärksammades och gavs stöd till utställningen "Stoff - konst på Medicinhistoriska" som pågick från 1 april till 3 september 2017 på Medicinhistoriska museet i Ulleråker. Utställningen Stoff arrangerades av konstnärerna Natasha Dahnberg och Moa Lönn och var en grupputställning med verksamma konstnärer i Uppsala. Utställningen reflekterade över människokroppens existentiella betydelse och vår medicinhistoria. Konstverken var integrerade i museets miljö och visades i alla museets avdelningar, från kirurgi- och pediatrik- till psykiatrihistoria. Utställningen visade videoverk och konstinstallationer. Konstobjekt integrerades i museets montrar bland historiska medicinska instrument. Utställningen synliggör konstnärliga tolkningar av och processer kring vår gemensamma medicinhistoria som också är en betydande del av Ulleråkers historia.

Tidsplan

Konstprojekten följer stadsutvecklingsprojektets framväxt och hur byggplanerna utvecklas. Det som gäller för bästa resultat är att konsten bör komma in i ett tidigt skede i byggprocessen alltså i god tid för projektering. Utbyggnaden av Ulleråker pågår under en period mellan 10 till 15 år. Konstprogrammet är därför ett levande dokument och kommer att revideras och kompletteras efter hand.

Bilaga 1 – Historik gamla hospitalet - Intervju med Urban Josefsson, Museichef på Medicinhistoriska museet Uppsala

Intervju Medicinhistoriska museet Uppsala

Verksamheten på Ulleråker startade 1811. Det hade funnits ett hospital i centrala Uppsala som kan följas tillbaka till 1300-talet. Ett helgeandshus där kyrkan hade kombinerat psykiatri, vårdboende och sjukhus. Gemensamt för de patienter som hamnade där var att de inte hade anhöriga som ville eller hade möjlighet att ta hand om dem i hemmen. Något som annars var standard in på 1800-talet. På sätt och vis kan man säga att det som skulle bli Ulleråkers sjukhus startade redan med Helgeandshuset 1302.

Vid 1800-talets början fanns ett Kronobränneri i Ulleråker, redan 1806 fattades dock beslutet om att detta skulle utrymmas och göras om till ett psykiatriskt sjukhus. Lokalerna som fanns inne i Uppsala var otillräckliga, i dåligt skick och man förde dessutom för mycket oväsen i förhållande till grannarna. Från allra första början hade anlade man kombinerat ett hospital för psykiskt sjuka och ett lasarett. Förlagt till två olika byggnader som hade hört till Kronobränneriet. 1850 inträffade en svår brand, 24 patienter blev innebrända, de var inlåsta i celler och var chanslösa när elden spred sig. Efter att sjukhuset återställdes flyttade länslasarettet tillbaka in till centrala Uppsala. Psykiatrin blev kvar i Ulleråker.

Allteftersom växte området till. 1879–1885 färdigställdes en ny huvudbyggnad – Vingmuttern. Då hade psykiatrin börjat etablera sig som specialitet och 1859 fick man en psykiatrisk universitetsklinik på Ulleråker – Sveriges första. 1863 blev Gustaf Kjellberg, som hade dragit igång verksamheten på Ulleråker den första svenska professorn i psykiatri. I och med den att psykiatrin börjar etableras som specialitet så börjar man tänka i andra banor vad gäller psykisk ohälsa. Man börjar tänka att om patienterna får vistas i natursköna och lugna omgivningar så kommer de också att må bättre. Det är bra att inte vara mitt inne i en stad och att det finns områden utomhus där patienterna kan vistas utan att störa någon annan. När verksam-

heten flyttade till Ulleråker 1811 hade dessa tankar inte etablerats än. Det var mer en tillfällighet att hospitalet förlades just dit men när synsättet förändrades passade det perfekt. På Ulleråker fanns möjlighet att börja med åkerbruk av olika slag, många möjligheter till utomhusarbete. Flertalet av patienter kom från bondefamiljer och kunde fortsätta med liknande sysslor som de haft där de kom ifrån. Även om man kan tala om en begynnande specialisering och professionalisering under denna tid så hade man inte mycket att ta till när det rörde sig om patienter med svåra problem. Många av dessa blev kvar på Ulleråker livet ut.

År 1900 invigdes ytterligare byggnader. Tidigare hade det hetat Uppsala Centralhospital men 1900 bytte det namn till Uppsala Hospital och Asyl. Hospitalet som var den äldre delen härbärgerades de patienter som bedömdes som botbara. Asylen som utgjorde den nya delen var till för kronikerna. De som var kvar väldigt länge, i många fall hela livet. Asyl står ursprungligen för fristad, tanken var att ordna en fristad där de sjuka kunde få vistas resten av livet och där man skulle ordna det så drägligt man kunde för dem. Ur det perspektiv man har idag, när man ser tillbaka på många av de behandlingsmetoder som förekommit så är det en hel del som kan uppfattas som ren sadism. Den grundläggande idén har dock alltid varit att man vill hjälpa människor som har det svårt men man gjorde det utifrån de kunskaper och förutsättningar som fanns under den tiden. I dag är det tydligt att man många gånger kom väldigt snett men man arbetade i en övergripande tro om att man hjälpte. Läser man de officiella dokument om regelverk som ska gälla så återkommer ofta, redan från andra hälften av 1800-talet, att grymhet eller våld absolut inte får förekomma gentemot patienter. Personalen skulle visserligen vara fast i sitt uppträdande mot patienterna men man ska också vara vänlig. Sedan var det givetvis en sak vad som stod i instruktionerna och hur vårdare hanterade det. Ser man till vad olika överläkare skrivit i samband med tillträde ondgör de sig nästan alltid över de missförhållande som rått men konstaterar att nuförtiden är man mer humanistisk och behandlar patienterna med betydligt större respekt. Sedan kommer en ny överläkare 15 år senare och gör exakt samma bedömning eftersom det skedde en konstant förskjutning sett till vad som ansågs humanistiskt och människovärdigt. Många i personalen bodde på området och in på 1950-talet var allting inhägnat. Det var ett eget litet samhälle, man var inte helt självförsörjande, men mycket av de som behövdes var det patienterna som ordnade med eget jordbruk, fruktträdgårdar, viss djurhållning. Man hade verkstäder av olika slag och där arbetade patienterna. Ofta var det i arbetslagen en arbetsledare som var yrkesverksam och ledde patienterna och sedan någon skötare som såg till att allting gick rätt till. Ett samhälle i samhället.

Begravningsplatsen

Begravningsplatsen bör kallas just begravningsplats och inte kyrkogård eftersom det inte finns någon kyrka. Den togs i bruk 1909 och var avsedd både för personal och patienter då man levde nära inpå varandra. Personalgravarna är på insidan av murarna kring patientgravarna. Man vet inte om det var medvetet eller inte men effekten är att personalen symboliskt fortsatt att vaka över patienterna även efter döden. Kvar på begravningsplatsen finns enbart ett tiotal stenar men det är ungefär 1300 patienter begravda. Man satte ut träkors för patienter som med tiden förmultnade. De patientgravar som har små stenar är ofta beställda av anhöriga som bekostat direkt eller i efterhand. Platsen gör ett egendomligt intryck för den som kommer dit utan att känna till att det är en begravningsplats. Det ger känslan av att vara en begravningsplats men där finns nästan inga gravar.

Skam

Det har historiskt varit otroligt mycket skam kring psykisk sjukdom. En del av patienterna hade ingen kontakt med omvärlden då familjen inte ville låtsas om att de hade en anhörig på ett ställe som Ulleråker. Även om det har förbättrats i dagsläget finns stigmat fortfarande kvar. Det finns skam kring psykisk ohälsa på ett sätt det inte alls finns när det handlar om kroppsliga åkommor.

Konst på Ulleråker

Augusta Strömberg var intagen 1900–1934. Efter det flyttades hon till Beckomberga och var där ytterligare 20 år, totalt intagen 54 år. Hon hade i sin ungdom försökt etablera sig både som konstnär och fotograf utan vidare framgång. Hon åkte till USA för att pröva lyckan och det var då sjukdomen slog till. Hon blev intagen och skickades tillbaka till Sverige. När hon kom till Sverige bedömdes hon först tillräckligt kry för att inte behöva tas in och bodde ett halvår hos sina föräldrar. Efter ett tag kände de att de inte klarade av att ta hand om henne längre. Då kontaktade de Ulleråker, hon togs in och blev kvar på institution resten av livet. Hon var övertygad om att hon var en profet, att hon hade kallelse från gud och hon såg en parallellitet i sitt eget och Jesus liv. Enligt många bibeltolkare var Jesus 33 år när han fördes till korset och hon var själv 33 år när hon blev intagen på Ulleråker. Det måste varit frustrerande för henne att inte kunna föra ut de budskap hon hade till människorna och konsten blev ett sätt där hon kunde ge uttryck för sina tankar. På den tiden arbetade man inte systematiskt med konst som terapi men patienter som ville ägna sig åt sådana saker fick göra det. Man

märkte att de mådde bättre. Augustas målningar kan delas in i tre kategorier: rena självporträtt, porträtt av personal och religiösa målningar – alltid med henne själv i centrum. Hon sålde porträtt för två kronor styck. Även om det inte var mycket gick det ändå att få en del för två kronor på den tiden. Hon var en speciell individ. En av de man kan känna att man kommer lite närmare. Generellt med de patienter som varit på Ulleråker finns det lite grundläggande uppgifter i journaler och dylikt men man kommer aldrig nära. I övrigt finns det inte så mycket dokumenterat kring de intagnas skapande. De som ville skapa fick möjlighet till det men det fanns inget program, oftast var det de som sysslat med konstnärlig verksamhet innan de blev intagna som skapade.

När verksamheten började på Ulleråker 1811 var standard att patienterna vistades inne på sina rum. Sedan konstaterade man att det kanske vore bra om patienterna fick umgås med varandra, de fick börja röra sig mera fritt och dessutom få någonting att göra. Det kommer igång med olika typer av konsthantverk som sysselsättningsterapi under andra hälften av 1800-talet. Då var tanken att dessa sysslor kräver koncentration. Ska man ägna sig åt att brodera måste man fokusera, då tänker man inte på sitt sjukdomstillstånd under tiden vilket leder till att man mår bättre. Först på 1960–1970-talet börjar man arbeta mer systematiskt med bildterapi.

Humoralpatologin

Den mest långlivade teorin när det gäller vad hälsa och sjukdom beror på är humoralpatologin. Det vill säga hur de olika kroppsvätskorna förhåller sig till varandra: blod, slem, gul galla, svart galla. Detta är också hopkopplat med den antika elementläran. Olika kvaliteter som kopplas till torrhet, fuktighet, värme och kyla. Humoralpatologin har ett tydligt inflytande över medicinen ända in på början av 1800-talet. Många av de föreställningar som hör ihop med denna teori lever kvar även efter att den gått i graven som vetenskaplig teori. Teorin tar form redan under 400-talet och den medicinska praktiken styrs av den ända in på 1800-talet. Man föreställde sig att dåligt mående berodde på ett överskott av någon av kroppsvätskorna och att överflödigt vätska skulle tappas ur kroppen. Standardbehandling i många fall var åderlätning

Uttalande om nya Ulleråker

Det är bra om området historia kan speglas i konsten. I bästa fall kan konsten få människor att reflektera över den omgivningen man har. Men då krävs det att man sätter sig in i det lite. Det skulle vara intressant och värdefullt om konstnärerna kan försöka spegla patienterna och den historia de

har haft. Som det ser ut i dagsläget har gatunamnen uppkallats efter tidigare personal på området. Gatunamnen som kommer till är Frödingrelaterade, som förvisso var patient, men det vore intressant om man kunde se till det i ännu större skala. Det finns flera aspekter av historien. Ser man till psykiatrins historia så finns det många som har starka uppfattningar både i positiv och negativ bemärkelse. Det gäller att se till båda perspektiven. Visst fanns det de som inte vill något hellre än att komma härifrån men det fanns även de som verkligen fann sig till rätta och inte ville härifrån. En del blev verkligen institutionaliserade och hospitaliserade. Men i bästa fall fanns det en gemenskap mellan patienter och personal då man levde så tätt inpå varandra. Även om det fanns en tydlig rangordning, vem som bestämde över vem, så kunde det ändå vara ganska vänskapliga förhållanden. Man ska inte idealisera och säga att allt var frid och fröjd men det fanns den sidan också.

Patients insändare

En patient författade med viss regelbundenhet insändare. Vissa stoppades in i journaler om de inte ansågs passande att skicka vidare. I ett från 30-talet ondgör patienten över föroreningarna med bilavgaser. Att han hade sett att någon föreslagit att man istället skulle ha bilar som drevs av elektriska batterier. Det tyckte han var en väldigt god idé. Han var före sin tid.

Långbad

Långbad kom stort mot slutet av 1800-talet. Man skulle ha kroppstempererat vatten som skulle vara rogivande. Standardtiden när man började var 12 timmar. Det gav effekt för patienterna blev utmattade men inte någon bestående effekt. Det behövde upprepas efter kanske en vecka. Denna metod användes under en ganska lång period även om tiden man badade blev kortare.

Behandlingsmetoder

Vad gäller behandlingsmetoder är det är väldigt mycket som förekommit där man kan känna att det funnits en desperation där man känt att man behövt någonting som hjälper. Är det patienter som varit i psykotiska tillstånd går det inte att inte göra någonting, frågan var vad. En behandling som långbad gav resultat även om det inte var bestående. Innan det kom lugnande medel var det vanlig med bl a tvångströjor och spänntäcken. Det har ju förekommit en hel del våld och några fall där det varit patienter som haft ihjäl några i personalen. Även patienter som haft ihjäl varandra. Det finns många etiska problem i sånt här. Det är

fin en gräns mellan att respektera den personliga integriteten och att hindra patienter från att skada sig själva och andra. Psykofarmaka har förändrat detta till viss del.

Provkurer

Fram till 1858 förekom provkurer innan patienter intogs. Då skulle de genomgå en kur som på ungefär en månad och visade de inte upp några tecken på förbättringar så utfärdades det ett så kallat obotlighetsintyg. Fick man ett sådant var chanserna att komma ut igen väldigt små.

Konstprogram Ulleråker

Tema: Farvatten – droppa, forsa, stänk
KUR – KONST ULLERÅKER

Kontakta oss

018-727 18 62